

Петро ДЕШКО,

orcid.org/0009-0002-8476-6021

магістр з історії та права, психолог

Комунального закладу «Мукачівський професійний аграрний ліцей імені Михайла Данканича»

Закарпатської обласної ради

(Мукачєво, Закарпатська область, Україна) 2020petrodesenko@gmail.com

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ДАВНЬОРУСЬКОЇ НАРОДНОСТІ» У СВІТЛІ КЕЛЬТСЬКОЇ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ РУСІ

Метою дослідження є критичний аналіз концепції «давньоруської народності» в контексті кельтської теорії походження Русі. Доведено неспроможність традиційного підходу, заснованого на ідеї «спільної колиски» східних слов'ян. На основі аналізу писемних джерел, топонімічних даних та археологічного матеріалу встановлено, що кельтське плем'я рутенів мало суттєвий вплив на етногенез ранньої Русі. Досліджено історичні тексти, що підтверджують взаємозв'язки між Руссю та кельтськими рутенами, виявлено топонімічні свідчення їхньої присутності в Східній Європі, а також розглянуто археологічні матеріали, які засвідчують контакти між кельтами та слов'янами.

Дослідження базується на чотирьох постулатах: 1) аналізі писемних джерел; 2) дослідженні топонімічного матеріалу; 3) вивченні археологічних даних; 4) наукова релевантність і верифікаційна спроможність теорії. Для виявлення зв'язків між кельтськими племенами та протоукраїнською спільнотою, що сформувала державу Русь, застосовано порівняльно-історичний метод, який дозволив простежити їхню етнокультурну взаємодію, а також історико-генетичний метод – з метою реконструкції генези Русі як складного етнополітичного утворення. Поєднання цих методів забезпечує цілісне осмислення динаміки формування етнокультурного середовища Наддніпрянщини, дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між міграційними процесами, трансформацією етнізмів та утворенням політичної ідентичності Русі.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше системно обґрунтовано тезу про кельтський вплив на формування Русі, що дає змогу переглянути традиційні уявлення про етногенез східних слов'ян. Запропоновано новий підхід до трактування середньовічних джерел і топонімічних даних, що свідчать про міграцію та інтеграцію кельтських рутенів у регіоні. Результати дослідження демонструють, що вплив кельтських культур простежується в слов'янських археологічних культурах від пшеворської до черняхівської. Міграція кельтів-рутенів могла відбутися в період між 469 та 562 рр. або раніше, що дає підстави для переосмислення етнічної історії Русі в європейському контексті.

Ключові слова: давньоруська народність, Русь, кельти, рутени, етногенез, кельтська теорія, походження Русі, черняхівська культура, ідентичність, норманська теорія.

Petro DESHKO,

orcid.org/0009-0002-8476-6021

Master of Arts in History and Law, Psychologist

Mukachevo Vocational and Agricultural Lyceum named after Mykhailo Dankanych

(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) 2020petrodesenko@gmail.com

REVISITING THE CONCEPT OF “OLD RUS’ ETHNICITY” IN LIGHT OF THE CELTIC THEORY OF THE ORIGIN OF RUS’

The purpose of the article is to critically analyze the concept of «Old Rus’ ethnicity» within the framework of the Celtic theory, emphasizing the influence of the Ruteni on the ethnogenesis of Rus’. This article presents a critical analysis of the concept of the «Old Rus’ ethnicity» within the framework of the Celtic hypothesis of Rus’ origins. It challenges the traditional approach based on the idea of a «common cradle» of the Eastern Slavs. Based on historical sources, toponymic data, and archaeological materials, the study establishes that the Celtic Ruteni tribe played a significant role in the ethnogenesis of early Rus’. The research examines historical texts that confirm connections between Rus’ and the Celtic Ruteni, identifies toponymic evidence of their presence in Eastern Europe, and analyzes archaeological findings that indicate interactions between Celts and Slavs.

The research is based on four key postulates: 1) the analysis of written sources; 2) the study of toponymic material; 3) the examination of archaeological data; 4) the scholarly relevance and verifiability of the theory. To identify the connections between Celtic tribes and the proto-Ukrainian community that later formed the state of Rus’, both the comparative-historical method and the historical-genetic method have been employed. The former enables tracing ethno-cultural interactions, while the latter facilitates the reconstruction of the genesis of Rus’ as a complex ethno-political

entity. The integration of these approaches provides a comprehensive understanding of the dynamic processes shaping the ethno-cultural landscape of the Dnieper region and allows for the identification of causal relationships between migratory movements, the transformation of ethnonyms, and the emergence of the political identity of Rus'.

For the first time, the article systematically substantiates the thesis of Celtic influence on the formation of Rus', challenging traditional narratives of Eastern Slavic ethnogenesis. A new interpretation of medieval sources and toponymic evidence is proposed, suggesting the migration and integration of the Celtic Ruteni in the region. The research results indicate that Celtic cultural influences can be traced in Slavic archaeological cultures from the Przeworsk to the Chernyakhiv culture. The migration of the Celts-Ruthenians likely occurred between 469 and 562 AD or even earlier, prompting a reconsideration of the ethnic history of Rus' in a broader European context.

Key words: Old Rus' ethnicity, Rus', Celts, Rutheni, ethnogenesis, Celtic theory, origin of Rus', Chernyakhiv culture, identity, Normanist Theory.

Постановка проблеми. У російській історіографії продовжують домінувати концепції так званої «давньоруської народності» та «спільної колиски», які визначають основні теоретичні підходи. Водночас ці ідеологічні конструкції мають значення лише в контексті конкретної суспільно-політичної парадигми певної держави, проте виявляються неспроможними витримати критику в межах глобального наукового дискурсу. Протягом століть багато українських і світових науковців спростовували ці псевдонаукові теорії, що слугують інструментами імперського наративу. Натомість російська академічна традиція продовжує підтримувати їх, керуючись політичними інтересами кремлівської верхівки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які піддали сумніву й спростували концепцію «давньоруської народності», слід відзначити С. Й. Смал-Стоцького (Smal-Stocky & Gartner, 1913), Ю. В. Шевельова (Шевельов, 1994; Шевельов, 2002), Г. П. Півторака (Півторак, 1988; Півторак, 1993; Півторак, 2001), К. М. Тищенко (Тищенко, 2005; Тищенко, 2023а; Тищенко, 2023б; Тищенко, 2023с), Л. Л. Залізняка (Залізняк, 1996; Залізняк, 1999; Залізняк, 2023), В. Г. Балашука (Балушок, 2011) та інших видатних учених, чії праці є важливим внеском у критичний аналіз цієї проблематики.

Постановка завдання. Метою дослідження є критичний аналіз концепції «давньоруської народності» з огляду на кельтську теорію походження Русі. У роботі розглядається неспроможність традиційного підходу, заснованого на ідеї «спільного етнічного кореня» східних слов'ян, та обґрунтовується вагомий вплив кельтських племен рутенів на процес формування протоукраїнського етносу.

Виклад основного матеріалу. Концепція спільної «давньоруської народності» передбачає спільну територію, культуру, етнічну ідентичність та мову (Півторак, 2001; Юсова, 2005). Щодо території, дійсно існувала спільна територія, проте розмаїття племен не сприяло формуванню єдиної народності. На півночі мешкали балти, на північ-

ному сході – фінно-угри, на півдні – тюрки тощо. Слов'яни ж були розділені густими непрохідними лісами й болотами. Що ж до нібито спільної мови, це питання варто розглянути окремо. З огляду на це, держава Русь має більше колоніальний характер, ніж етнічно-національний.

Одним із ключових аргументів проти концепції «давньоруської народності» є мовна неоднорідність населення Русі, що унеможливлює існування єдиної етнічної спільноти в межах цього державного утворення. Мови різних етнічних груп, зокрема праукраїнського етносу, почали формуватися задовго до виникнення Русі, що заперечує тезу про їхню первинну етнічну єдність. Навіть церковнослов'янська мова, заснована на староболгарських і македонських діалектах південних слов'ян, не могла виконувати функцію об'єднавчого чинника для східнослов'янських племен, балтських народів і фінно-угорських груп, які населяли територію Київської Русі в X–XII століттях.

Важливим аргументом на користь давності українського етногенезу є мовознавчі дослідження. Відповідно до досліджень К. М. Тищенко, українська мова має десять історичних свідчень, які підтверджують її розвиток та існування:

I. Перший свідок існування праукраїнської мови – верхньолужицька мова.

II. Другий свідок існування праукраїнської мови – полабська мова.

III. Третій свідок існування праукраїнської мови – лідсько-лоївське пасмо ізоглос.

IV. Четвертий свідок давності низки українських мовних рис (XI–XII ст.) – новгородські грамоти.

V. П'ятий свідок прадавніх складників української мови (IV ст.) – готська мова.

VI. Шостий український свідок (II ст. н. е.) – кельтські сусіди. *Кельтський родовід суфікса -ина.*

VII. Сьомий український свідок – народно-латинський майбутній недоконаний час (II ст. н. е.).

VIII. Восьмий український свідок як «годинник» для праслов'янської (II ст. н. е.) – спи-

сок М. Сводеша. *Зіставлення списків Сводеша слов'янськими мовами*.

ІХ. Несподіваний дев'ятий український свідок (V ст. до н. е.) – скіфи. *Аристофан про скіфську вимову*.

Х. Десятий український свідок – сама українська мова (Тищенко, 2023а).

Особливості розвитку української мови та процеси формування українського етносу виключають можливість існування «давньоруської народності» в Х–ХІІ столітті, адже українська мова й етнос почали формуватися задовго до появи цієї штучної конструкції.

За К. М. Тищенко, давні елементи української мови сформувалися під впливом мов прадавніх народів. Зокрема, фонема -г- [h] походить від скіфів, закінчення **-ина** – від кельтів, словотвірний суфікс **-ар** – від готів, а форми майбутнього недоконаного часу (*їстиму, житимеш*) із закінченнями **-му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть** – під впливом латинської мови римлян (Тищенко, 2023b; Тищенко, 2023с).

На основі вищезазначеного можна навести приклади слів, що мають суфіксальні форми **-ина**, запозичені з кельтської мови: *людина, дівчина, хлопчина, родина, тварина, перлина, драбина*. Слова із суфіксом **-ар**, який походить із готської мови, представлені наступними прикладами: *друкар, писар, жнивар, косар, школяр, муляр*. Форми майбутнього часу недоконаного виду, які виникли під впливом латинської мови римлян, можна навести на таких прикладах: *їстиму, їстимеш, їстиме, їстимемо, їстимете, їстимуть*.

Українська мова успадкувала значну кількість рис із праслов'янської, що підтверджує її давність і самодостатність на рівні з іншими слов'янськими мовами. Г. П. Півторак визначив ключові особливості української мови, які мають праслов'янське походження:

- закінчення **-у** в род. відмінку однини іменників чол. роду з давньою основою на **и**: *солоду, меду, дому, верху, полу*;

- закінчення **-ові, -еві (-сві)** в дав. відмінку однини іменників чол. роду цієї самої групи типу *солодові, медові, домові*, а потім – і всіх інших іменників чол. роду;

- чергування приголосних **г, к, х** зі свистячими **з, с, ц** у дав. та місц. відмінках однини іменників: *дѣѣѣѣ, слѣѣѣѣ, на берѣѣѣѣ, на рѣѣѣѣ, в книѣѣѣѣ*;

- кличний відмінок іменників: *жено, друже, княже, брате, земле, владико, учителю*;

- форми дав. відмінка займенників *мені, тобі, собі*;

- форми 3-ї особи дієслів теперішнього і простого майбутнього часів І дієвідміни: *може, убиває, іде, живе, поучає*;

- закінчення **-мо** в дієсловах 1-ї особи множини теперішнього і майбутнього часів: *даємо, поставимо, питаємо, помагаємо* та ін. (Півторак, 2001: 45).

А видатний український мовознавець Ю. Шевельов визначив такі етапи розвитку української мови: протоукраїнський – VII–XI ст.; давньоукраїнський – XI–XIV ст.; ранньосередньоукраїнський – XV–XVI ст.; середньоукраїнський – середина XVI – перші роки XVIII ст.; пізньосередньоукраїнський – XVIII ст.; сучасний – від останніх років XVIII ст. до сьогодні (Христенко, 2009: 176; Шевельов, 2002).

Ю. В. Шевельов у своїх працях стверджував, що українська мова сформувалася на основі **галицько-подільського та києво-поліського діалектних ареалів**. Учений виділяв такі мовні ареали: галицько-подільський; києво-поліський; полоцько-смоленський; новгородсько-тверський; муромо-рязанський (Шевельов, 1994: 8–11).

Натомість Г. П. Півторак пропонував іншу концепцію, згідно з якою можна умовно виділити народності, зокрема: галицько-волинську; полісько-київську; смоленсько-полоцьку; псковсько-новгородську; володимиро-суздальську (Півторак, 1993: 179). На думку Півторака, кожна з цих народностей мала власні політичні й культурні центри, окреслену територію, особливі культурні традиції, спільне економічне життя, а також відчуття своєї «малої батьківщини» (Півторак, 1993: 179). У праці «Формування і діалектна диференціація давньоруської мови» (1988) Г. П. Півторак запропонував виокремлення шести діалектних макрозон: галицько-волинської; карпатської; поліської; полоцько-смоленської; псковсько-новгородської; ростово-суздальської (Півторак, 1988: 236).

Слід відмітити, що пенківську культуру (V–VIII ст.), яку часто пов'язують із слов'янами-антами, вважають складовою частиною процесу етнокультурного формування слов'ян. Територія пражько-корчацької культури (V–VII ст.) збігається з ареалом проживання склавів, які згадуються Йорданом і Прокопієм у VI ст. Відповідно, склавів виступали носіями пражької культури. **Мови племен склавів і антів згодом стали основою для формування північного та південно-західного діалектних ареалів української мови** (Дешко, 2024а).

Таким чином, можна зробити висновок, що українська мова є давньою мовою сформованого українського етносу, який виник задовго до появи концепції «давньоруської народності» (X–XII ст.) або російської нації.

Однак ми наголошуємо, що концепція «давньоруської народності» не витримує критики з

погляду кельтської теорії походження Русі. Кельтське плем'я рутенів відіграло ключову роль у становленні протоукраїнського етносу, його ідентичності, ендоніму та формуванні могутньої держави Русі задовго до появи так званого «давньоруського народу»; ця концепція була сконструйована московськими істориками для штучного обґрунтування пріоритету російського (московського) етносу в історичному процесі. У подальшому зосередимо увагу також на критиці норманської концепції походження Русі, яка виявляє подібні ідеологічні конструкції та методологічні вади (в четвертому постулаті – наукова релевантність і верифікаційна спроможність теорії).

Згідно нашої теорії, кельти-рутени, які проникли на територію сучасної України, відіграли роль у формуванні праукраїнського етносу, залишивши свій ендонім, що згодом став назвою визначної держави – Русі. У Нарбонській Галлії (сучасна південна Франція) мешкало кельтське плем'я рутенів, в давнину згадані Юлієм Цезарем (Gaius Iulius Caesar, б.д.), Плінієм Старшим (Gaius Plinius Secundus, б.д.), Марком Луканом (Marcus Annaeus Lucanus, б.д.), Григорієм Турським (Gregorius Turonensis, б.д.) тощо. С. П. Шелухін виводив назву «рутени» від кельтського «Ruthenia», що означає «шлях» («route»). Натомість В. Г. Склярєнко припускав, що вона походить від кельтського «roudos» («червоний»), згадуючи Марка Лукана, який називав рутенів «flavi rutheni» (руді рутени).

Наша теорія ґрунтується на чотирьох основних постулатах:

I. Аналіз писемних джерел, які дозволяють простежити згадки про рутенів у античній і середньовічній літературі.

II. Дослідження топонімічного матеріалу, що підтверджує взаємозв'язки між назвами, зокрема, назвою «Ruthenia».

III. Вивчення археологічних даних, які допомагають реконструювати культурно-історичний контекст перебування рутенів на території сучасної України.

IV. Наукова релевантність і верифікаційна спроможність теорії. Теорія відповідає сучасним науковим парадигмам, витримує критичний аналіз і демонструє високий рівень теоретичної обґрунтованості та джерелознавчої апробації.

I. Перший постулат – аналіз писемних джерел.

В давньогрецькій історіографії Рутенію іменували «Дромос» («біг», «шлях»), а її народ – дромітами. Симеон Метафраст описував русів як дромітів, з роду франків, що, можливо, були асимільованими кельтами. Він також писав, що назва

«дроміти» пов'язана зі швидкістю («біг»), а руси отримали своє ім'я через сильного Роса (Дешко, 2024с). Зазначений автор пише: «Того ж року прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків, на Константинополь, на 10 тисяч човнів» (Грушевський, 1895: 70).

Інший подібний текст Симеона Логофета: «Русь, вони ж Дроміти, таке мають ім'я (Руси) за для якогось сильного Роса, прозвані так після того, як визволилися через якусь божу раду чи натхнення від прикростей тих, що їх подолали і володіли. Ім'я Дромітів дістали через те, що швидко бігають. А вони з роду Франків» (Грушевський, 1895: 70).

Контроль рутенами Чорного моря підтверджує назва Тендрівської коси – «Ахіллів Дром». Це вказує на можливий вплив рутенів у формуванні Чорноморської Русі (Дешко, 2024с). Польський хроніст Галл Анонім, який творив наприкінці XI – на початку XII століття, також ототожнює Русь із кельтським етносом рутенів у своїй історичній оповіді: «Contigit namque uno eodemque tempore Boleslavum regem RUSSIAM, RUTHENORUM vero regem Poloniam», що перекладається як: «Сталося те, що в той самий час король Болеслав III вторгнувся в Руссію, а король рутенів вторгнувся в Польщу» (Пріцак, 1997: 50).

Подібну термінологію використовує і хроніст Сугерій, абат монастиря Святого Дені (бл. 1081–1151 pp.), який ототожнює правителя Русі з королем рутенів, застосовуючи титул «Rex Ruthenorum». Зокрема, у його тексті згадується «Atavae Regis Ruthenorum filiae», що перекладається як «Атави, дочки короля рутенів» (Пріцак, 1997: 50). Ця згадка стосується Анни Ярославни, доньки Ярослава Мудрого та королеви Франції, а ім'я «Atavae» інтерпретується як «Анна» (Пріцак, 1997: 50).

Отже, аналіз середньовічних джерел свідчить про асоціацію Русі з давньою Рутенією, що вказує на можливий зв'язок Київської Русі з кельтським етносом рутенів, хоча скандинавські племена також мали значний вплив на формування державності.

Одним із доказів висунутої концепції є міграційний потік кельтів-рутенів. У V столітті, за 1300 км. від столиці рутенів міста Родез (сучасний Прованс, Франція) їхня присутність зафіксована в християнських катакомбах Зальцбурга у тодішній провінції Норік. Зокрема, йдеться про Одоакра, короля рутенів: «Anno Domini CCCCLXXVII Odoacer Rex Rhutenorum Geppidi Gothi Ungari et Heruli Contra Ecclesiam Dei Sevientes Beatum Maximum cum sociis suis Quinquaginta in hoc speleo

Latinantibus ob Confessionem Fidei Trucidatos Precipitarunt Noricorum quoque Provinciam ferro et igne Demoliti sunt» (Шелухін, 1929: 22).

Цей текст перекладається українською так: «Року Божого 477 Одоакр, король рутенів, а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти Церкви Божої, жорстоко стратив благочестивого Максима разом із його п'ятдесятьма учнями, які молилися в цій печері, і скинув їх у прірву. Провінцію Норік він спустошив вогнем і мечем».

У цьому уривку зазначено, що Одоакр, король рутенів, стратив єпископа Максима та його учнів. Водночас вірогідно, що Одоакр мав германське походження. Важливо відзначити, що він повалив останнього імператора Західної Римської імперії Ромула Августула, ставши правителем Італії. Ця подія, що сталася 476 року, традиційно вважається датою падіння Західної Римської імперії.

Згадка про Одоакра в Зальцбурзі, що знаходиться за 1300 км. від Родеза, може свідчити про значні міграційні процеси рутенів. Ймовірно, вони пересувалися через Дунай та Чорне море, що могло сприяти їхньому проникненню на територію сучасної України.

Ідея про зв'язок Одоакра з давніми русами знайшла своє відображення у «Літописі» Самійла Величка. Гетьман Війська Запорозького Богдан Хмельницький наголошував на спадковості українського козацтва від русів із Ругії: «Навіть Стародавній Рим, який володів багатьма державами й монархіями і пишався колись своїми шістьмастами сорока п'ятьма тисячами війська, в давні віки взяла й чотирнадцять літ тримала далеко менша, проти згаданої, збірна бойова сила русів із Ругії від Балтицького, або Німецького помор'я, на чолі яких стояв тоді князь Одонацер, – сталося це в році 470 після Різдва Господнього. Отож ми йдемо за прикладом наших давніх предків, отих старобутніх русів, і хто може заборонити нам бути воїнами і зменшити нашу лицарську відвагу!» (Величко, 1926: 51).

Таким чином, у джерелах простежується концепція історичної тяглості між рутенами, русами та українським козацтвом, що може свідчити про складні етнокультурні процеси, які відбувалися в Європі упродовж століть.

С. Е. Цветков зазначає, що, згідно з описом Юлія Цезаря, рутени межували з лемовіками на території Галлії, тоді як Тацит вказує, що балтійські руги сусідували з племенами лемовіїв. Обидва народи мали подібне озброєння, зокрема короткі мечі та круглі щити (Цветков, 2012: 206–207). На підставі цього Цветков ототожнював рутенів із ругами, а лемовіків із лемовіями.

З іншого боку, О. Й. Прицак висуває гіпотезу, що в мові ріпуарських франків відбувалася гутуралізація приголосних звуків, зокрема перехід «t» у «d», а згодом у «g» (*ruti* > *rudi* > *rugi*) (Прицак, 1997: 49). Унаслідок цього рутени, зазнавши впливу ріпуарських франків, стали відомими як руги (Прицак, 1997: 48–49). Саме через це чернець Оттона I Адальберт називав русів ругами (Прицак, 1997: 47).

Отже, незалежно від того, чи руги були похідними від рутенів, чи лише перебували під їхнім культурним впливом, історичні джерела зафіксували їхню тісну взаємодію, що згодом призвело до їхнього ототожнення.

II. Другий постулат – дослідження топонімічного матеріалу.

О. М. Щодра зазначає, що, за твердженням А. Г. Кузьміна, католицькі місіонери Ебон і Герборт використовували однаковий термін – «Рутенія» – як для позначення Київської Русі, так і для Балтійської Ругії (Щодра, 2021).

Згідно з висунутою нами концепцією, це можна пояснити тим, що частина рутенів мігрувала до Балтійського Помор'я, тоді як інша частина переселилася в Подунав'я. Про їхню присутність у Балтійському регіоні свідчить низка топонімів, які зберегли назву рутенів: Ruge, Rugenhof, Rugeshus, Rugard, Ruschvitz (Молчанова, 2008), Rugenwalde (Цветков, 2012: 206–207).

Разом із тим, у Раффельштеттенському митному статуті (між 904 і 906 рр.) згадується територія «Ruzaramarcha» (Руська марка), розташована на правому березі Дунаю, в межах колишнього Ругіланду, що охоплював частину Східної Баварії, землі Зальцбурга, Нижньої та Верхньої Австрії. У цьому документі містяться відомості про торговельні зв'язки, які підтримували купці з різних регіонів, зокрема з Ругії (Київської Русі) та Богемії (Галенко, 2006: 10–11).

Однак згадка про топонім «Ruzaramarcha» трапляється ще раніше – у грамоті східнофранкського короля Людовіка II Німецького від 863 року (Прицак, 1997: 41). Це свідчить про давній культурно-політичний та економічний вплив Русі в регіоні. Наявність численних топонімів, пов'язаних із рутенами-русами, також підтверджує їхню присутність у Подунав'ї: Ротуларіус, Реодарій (Галенко, 2006: 11), Росдорф, Руська Мюль (Щодра, 2021).

Крім того, в різних регіонах Європи зафіксовано значну кількість топонімів, які можуть бути пов'язані з рутенами або русами (див. рис. 1). Це слугує додатковим аргументом на користь гіпотези про їхню ймовірну міграцію на територію сучасної України.

III. Третій постулат – вивчення археологічних даних.

Археологічні дані підтверджують нашу концепцію щодо взаємодії населення Українського Закарпаття з кельтами у V–IV ст. до н. е. Так, Е. О. Симонович та І. П. Русанова припускають, що ці контакти можна простежити за характерними артефактами, зокрема браслетами з півсфер, залізними та бронзовими поясами, фібулами, ножами, мечами, а також наявністю опідумів (Славяне и их соседи..., 1993: 62–67).

Вплив кельтської культури простежується в таких археологічних культурах, як пшеворська, зарубинецька, оксивська та черняхівська. Наявність кельтських фібул, зброї та прикрас у похованнях цих культур свідчить про їхню інтеграцію в латенський культурний простір (Ідзьо, 2015: 218). Яскравим прикладом взаємодії між слов'янами та кельтами є пшеворська культура, в межах якої сформувалася кельто-слов'янська спільнота (Ідзьо, 2015: 227).

Кельтський вплив простежується й у поховальних обрядах, зокрема в традиції згинання мечів та наконечників списів, що підтверджують численні археологічні знахідки (Філіп, 1961: 115). За твердженням В. С. Ідзьо, у Галичині цей вплив проявився не лише в ритуалах поховання, а й у формуванні слов'янської керамічної традиції, зокрема в поширенні округлих мисок, штампованих орнаментів, двосічних мечів тощо (Ідзьо, 2015: 232).

Черняхівська археологічна культура, що датується кінцем II–V століття, а за М. Ю. Брайчев-

ським – II–VII століттям (Брайчевський, 1957: 17), ймовірно, відображає археологічний вплив рутенів. Г. М. Казакевич наголошує, що антропологічні дані свідчать про змішання слов'янського населення Верхнього Подністров'я з нащадками кельтів Центральної Європи. Ймовірно, їхні діалекти могли зберігати значний кельтський компонент навіть у цей період (Казакевич, 2015: 237).

Одним із підтверджень кельто-слов'янської взаємодії є схожість орнаментальних мотивів у кераміці. Зокрема, зигзагоподібні, колоподібні та ромбоподібні візерунки були поширені як у латенській, так і в черняхівській культурах, хоча спосіб їхнього використання мав певні відмінності. Також спостерігаються технологічні подібності, за М. Б. Шукіним, черняхівська культура базувалася на кельтських гончарних традиціях, і в III–IV ст. виробничі технології черняхівців значною мірою відповідали кельтським традиціям Центральної та Західної Європи. Це, на думку дослідників, може свідчити про своєрідний «кельтський ренесанс» у Східній Європі (Ідзьо, 2015: 217–218).

Кельтський вплив простежується в культурному та мовному аспектах. Як стверджує К. М. Тищенко, у праукраїнському мовному просторі зафіксовані численні сліди контактів із кельтами. Зокрема, він виокремлює так званий «шостий український мовний свідок» (II ст. н. е.), що відображає вплив кельтських сусідів, зокрема через поширення суфікса *-ина* в українських словах *людина*, *дівчина*, *родина*, *тварина*, *драбина*

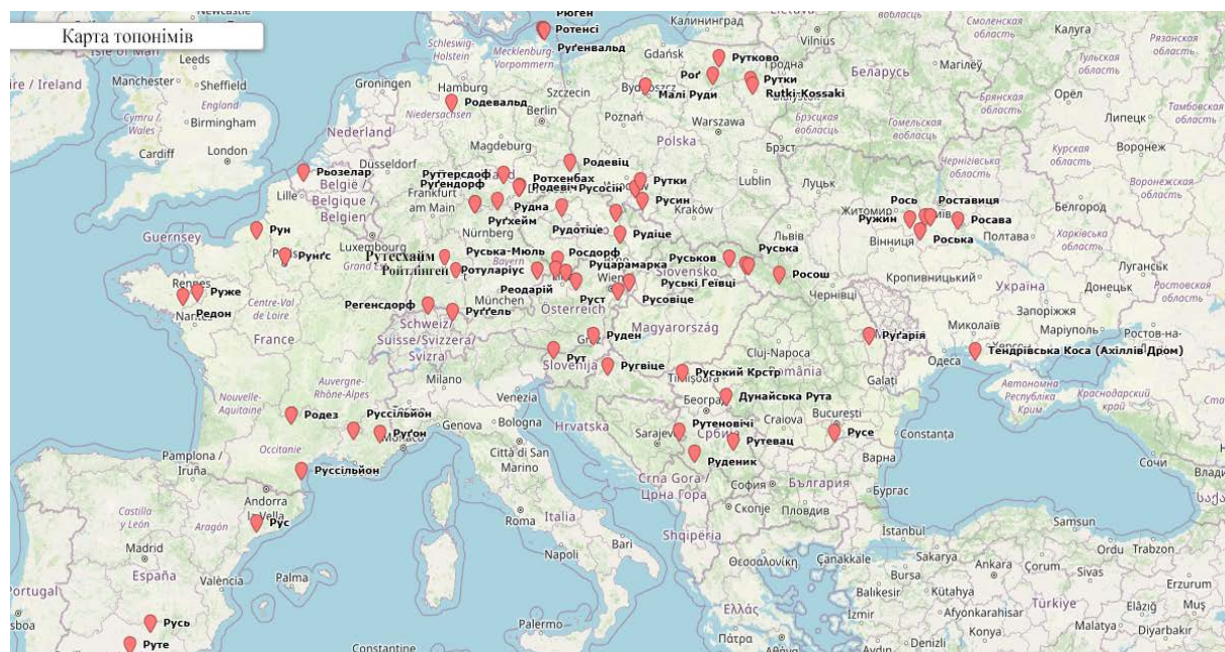

Рис. 1. Карта топонімів, пов'язаних з етнонімами «рутени», «руги», «русини»

Джерело: Сформоване автором.

тощо. Крім того, К. Тищенко вказує на запозичення з кельтських мов в українську, серед яких *слуга, влада, ліки, бевзь, щит, молитися, сало* (Тищенко, 2005: 34).

Ці дані узгоджуються з висновками, викладеними у дослідженні «Генезис та становлення Русі (VI–X ст.)» (Дешко, 2024а) та статті «Походження Русі в контексті кельтської теорії», опублікованій у виданні «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки», 2024 рік, том 35 (74), № 3, с. 28–31 (Дешко, 2024с). Згідно з цією концепцією, ймовірна міграція кельтів-рутен відбулася між 469 р. (після розпаду гунської імперії) та 562 р. (утворення Аварського каганату). Однак вони могли з'явитися в Наддніпрянщині ще раніше, що підтверджується археологічними свідченнями. У подальшому рутени, ймовірно, асимілювалися зі слов'янами, які на той час входили до союзу з гунами.

Історичні джерела також вказують на тісні контакти між кельтами та гунами. Перший видатний правитель європейської гунської імперії Баламир здобув перемогу над готами Германаріха, а згодом помстився Витимиру за вбивство антського царя Божа. Цікаво, що син Улдіна, правителя західного гунського каганату, носив ім'я Ругіла (Руа). Він керував Паннонією та Галлією, і ймовірно, його ім'я має зв'язок із місцевими традиціями, що вказує на можливий кельтський вплив.

Отже, комплексні археологічні, мовні та історичні дані підтверджують значний кельтський вплив на слов'янські культури, що простежується від пшеворської до черняхівської, а також у мовних запозиченнях і традиціях сусідніх народів. Це свідчить про глибші етнокультурні взаємодії, що мали місце на території сучасної України упродовж кількох століть.

IV. Четвертий постулат – наукова релевантність і верифікаційна спроможність теорії.

Попри те, що дана тема заслуговує на окрему наукову розвідку, доцільно окреслити її основні положення вже в цій роботі. У сучасному науковому дискурсі кельтська теорія походження Русі набуває дедалі більшої актуальності. Вона характеризується ширшою джерельною базою, більшою аргументативною переконливістю та стійкістю до критичного аналізу, ніж традиційна норманська концепція.

Остання була сформульована шведськими істориками ще в XVII столітті, а згодом розвинута німецькими вченими Готлібом Байером, Готфрідом Міллером та Августом Людвігом Шльоцером. Вона мала на меті, зокрема, обґрунтувати політичну спадковість нової династичної лінії на російському престолі – Гольштейн-Готторпської гілки Романових, яка розпочалася з Петра III, – а також підкреслити ключову роль германських племен у процесі формування руської державності.

Основним джерелом, на яке спиралися прибічники норманської теорії, була «Повість минулих літ» (далі – ПМЛ), збережена в пізніх списках XIV–XV століть (зокрема, Лаврентіївському та Іпатіївському). З огляду на значний часовий розрив із подіями X–XII століть, які описуються в літописі, не виключено, що ПМЛ відображає політичні настанови свого часу й не може слугувати цілковито достовірним джерелом для реконструкції ранньої історії Русі.

Згідно з ПМЛ, низка слов'янських і фінських племен (зокрема, кривичі, ільменські словени, чудь, весь) звернулася до «Варягів», до народу «Русь», із проханням про встановлення князівської влади на своїй території. У результаті на ці землі прибули три брати – Рюрик, Синеус і Трувор (Літопис руський, 1989). Однак, варто зауважити, що ці постаті не підтверджуються в інших джерелах, а в окремих фрагментах ПМЛ «Варяги» та «Русь» згадуються окремо: «Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англи, гали-

РУТЕНИ. Повідомлення Юлія Цезаря, Плінія Старшого, Марка Лукана, Григорія Турського, Симіона Логофета, Галла Аноніма, Сутерія. Півострів Тендрівська коса. Плита в Зальцбурзі. Згадка Богдана Хмельницького. Західні місіонери Ебон і Герботт називали державу Русь і Балтійську Ругію Рутенією. **РУТЕНТИ, РУГИ.** Топоніми: Руцарамарка, Ротуларіус, Реодарій, Росдорф, Руська Мюль, Ругенвальд, Ругенгоф. **ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА (II–VII ст.).**

РУСЬ

Рис. 2. Головні елементи трансформації рутен в Наддніпрянську Русь

(Джерело: Сформоване автором).

чани, волохи, римляни, німці, корляги, венедиці, фряги та інші» (Літопис руський, 1989).

З цього переліку випливає, що нормани, свеї (тобто шведи), варяги та русь подаються як окремі етноніми, а отже, не є тотожними. Це свідчить про певну суперечність у самому тексті ПМЛ щодо ототожнення або розмежування «Варягів» та «Русі».

Згідно з гіпотезою, підтриманою низкою українських дослідників, зокрема М. Ю. Брайчевським і С. П. Шелухіним, термін «Варяги» радше позначає не етнічну групу (скандинавів), а військово-політичне угруповання або наймане військо, що могло бути поліетнічним за складом (Брайчевський, 1968: 160; Шелухін, 1929: 15).

Особливої уваги заслуговують свідчення візантійських авторів – Іоанна Скілиці (XI ст.) та Георгія Кедріна (XII ст.), які прямо вказували на кельтське походження варягів (Шелухін, 1929: 8). Цей факт відкриває нові перспективи для переосмислення етногенезу Русі та підважує усталені засади норманської теорії. Основними аргументами її прихильників є гіпотеза про походження назви «Русь» від фінського слова «Ruotsi», а також подальше уподібнення вченими руських імен та згаданих Костянтином VII Багрянородним Дніпровських порогів до скандинавських відповідників.

Однак глибший аналіз цих тез виявляє їхню наукову слабкість і вибірковість у підході до джерел. Варто критично розглянути обидва положення норманської теорії, щоб оцінити, наскільки вона відповідає історичним фактам. Норманська теорія походження Русі ґрунтується на двох основних положеннях:

1. *Припущенні про походження назви «Русь» від фінського слова «Ruotsi», що використовувався для позначення шведів.*

2. *Інтерпретації імен руських князів і назв Дніпровських порогів на скандинавський лад.*

Почнемо з першого положення. Згідно з гіпотезою С. П. Шелухіна, фіни називали шведів «Руотці», тому що шведські торговці торгували з Руссю, так само як в Києві називали «гречниками» торговців, що торгували з Грецією (Шелухін, 1929: 53).

Також слід зазначити, що у жодному давньоруському чи візантійському джерелі немає вказівки на те, що слово «Русь» запозичене з фінської мови. Більше того, самоназва «Русь» зустрічається ще до формування тісних контактів із скандинавами. Ще цікавим є те, що назва «Русь» охоплює значно ширший ареал, ніж територія, пов'язана з фінсько-скандинавськими контактами. Якщо б ця гіпотеза була правильною, то логічно було б очі-

кувати її обмеження лише на північні території, однак етнонім «Русь» міцно закріпився за середньонадніпрянськими землями.

Розглянемо друге положення – інтерпретацію назв Дніпровських порогів, згаданих Костянтином VII Багрянородним.

Візантійські автори нерідко записували чужоземні назви у формі, зрозумілій для грецької традиції або через посередництво інших народів. Це не доводить скандинавського походження самих назв. Також сильною вадою другого положення є відсутність системності. Не всі Дніпровські пороги отримали скандинавські відповідники, а більшість їхніх найменувань має слов'янську або тюркську етимологію. Отже, спроба зобразити ці назви як суто скандинавські є вибірковою та тенденційною.

Втім, не варто відкидати факту взаємодії, а не домінування, адже існування окремих скандинавських впливів у Київській Русі не заперечує її кельтського походження. Скандинави могли відігравати роль торговців, найманців чи навіть окремих князів, але це не означає, що саме вони заснували державу Русь.

Норманська теорія, заснована на цих двох положеннях, є спрощеним поясненням складного процесу формування Русі. Вона ігнорує багатокомпонентний характер етногенезу східнослов'янського населення, виключає місцеві чинники та ґрунтується на вибірковій інтерпретації джерел.

Отже, ця концепція є радше політичною ідеологією, аніж об'єктивним історичним поясненням.

Висновки. У процесі дослідження з'ясовано, що концепція «давньоруської народності» є ідеологічною конструкцією, яка не витримує наукової критики. Виявлено, що традиційна теза про існування єдиної етнічної спільноти східних слов'ян у X–XII ст. базується на штучних узагальненнях та не враховує мовну, культурну й етнічну строкатість Русі.

На основі аналізу писемних джерел встановлено, що поняття «Русь» у середньовічних текстах асоціювалося з кельтським етносом рутенів, які залишили свій слід у формуванні ранньої державності. Дослідження топонімічного матеріалу підтвердило наявність численних географічних назв, пов'язаних із рутенами, що свідчить про їхнє переселення та інтеграцію в регіоні. Вивчення археологічних даних засвідчило культурний вплив кельтів на слов'ян, що простежується в матеріальних пам'ятках, особливостях поховальних обрядів та мовних запозиченнях.

Окрема увага приділена науковій релевантності запропонованої концепції. У порівнянні

з норманською теорією, яка була сформована в межах політичних потреб імперських наративів та спирається переважно на пізні джерела сумнівної достовірності, кельтська гіпотеза демонструє ширшу джерельну базу, міждисциплінарну аргументованість і стійкість до критичного аналізу. Вона враховує як історико-лінгвістичні закономірності, так і археологічні та топонімічні свідчення,

що підтверджують її верифікаційну спроможність.

Отже, формування Русі доцільно розглядати як результат складного етнокультурного синтезу, де кельтський компонент є не другорядним, а структурно важливим. Такий підхід не лише розширює наукове розуміння генези Русі, а й долає обмеження імперських ідеологем, пропонуючи нову інтерпретацію витоків української ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балушок В. Г. «Давньоруська народність»: Що насправді ховається за терміном? *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 20. 72–83.
2. Браїчевський М. Ю. Походження Русі. Київ : Наукова думка, 1968. 228 с.
3. Браїчевський М. Ю. Про етнічну приналежність черняхівської культури. *Археологія*. 1957. Вип. 10. С. 11–24. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Braichevskiy_Mykhailo/Pro_etnichnu_prynalezhnist_cherniakhivskoi_kultury.pdf?PHPSESSID=g26q2301ihv1ge6jfd03rh18o2 (дата звернення: 08.04.2025).
4. Величко С. В. Сказание о войне козацкой с поляками / Археографічна комісія УАН. – Київ : Друкарня УАН, 1926. Т. 1. 312 с.
5. Галенко О. І. Рутенська марка за джерелами IX–XII ст. *Наукові записки*. 2006. Вип. 29. С. 6–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_29_3. (дата звернення: 08.04.2025).
6. Грушевський М. С. Віймки з жерел до історії України-Русі. Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1895. 126 с.
7. Дешко П. П. Генезис та становлення Русі (VI–X ст.) : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / П. П. Дешко; МОН України; ПВНЗ «МЄГУ ім. акад. С. Дем'янчука»; Ф-т. географії, іст. та туризму; Каф. іст., теорії держ. і права та філософії. Рівне, 2024а. 88 с.
8. Дешко П. П. Кельтська концепція походження Русі в контексті археології. *Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 листопада 2024 року). Рівне, 2024б. Ч. І. С. 96–97.
9. Дешко П. П. Походження Русі в контексті кельтської теорії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2024с. Т. 35 (74), № 3. С. 28–31.
10. Дешко П. П. Становлення української мови X–XVII ст. *Збірник студентських наукових праць*. Рівне, 2020. № 2 (14). С. 170–177.
11. Залізняк Л. Л. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність. *Пам'ять століть*. 1996. № 2. С. 2–14.
12. Залізняк Л. Л. Києворуська версія україногенези. Аргументи «за» і «проти». *Українознавство*. 2023. № 1 (86). С. 93–107.
13. Залізняк Л. Л. Первісна історія України. Київ : Вища школа, 1999. 263 с.
14. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica* / пер., комм. Е. Ч. Скржинской. Москва : Восточная литература, 1960. 436 с. URL: https://web.archive.org/web/20181011172928/https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/iordan/02.php (дата звернення: 08.04.2025).
15. Ідзьо В. С. Кельтська цивілізація на території України. Львів : «Львівський Ставропігійон», 2025. 358 с.
16. Казакевич Г. М. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції. Київ – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 358 с.
17. Літопис Руський / ред. О. В. Мишанич ; пер. з давньорус. Л. Є. Махновець. Київ : Дніпро, 1989. 591 с. <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> (дата звернення: 15.04.25).
18. Молчанова А. А. Балтийские славяне и Северо-Западная Русь в раннем Средневековье. Москва, 2008. URL: <http://rodnovery.ucoz.lv/forum/16-42-1> (дата звернення 20.07.2024).
19. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ : «Академія», 2001. 152 с.
20. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наукова думка, 1993. 200 с.
21. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ : Наукова думка, 1988. 277 с.
22. Прицак О. Й. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела : в 2 т. / О. Й. Прицак. Київ: Обереги, 1997. Т. 1. 1080 с.
23. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. – первой пол. I тыс. н. э. / гол. ред. Б. А. Рыбаков. Москва : Наука, 1993. 327 с.
24. Скляренко В. Г. Походження етноніма русини. Життя у слові : 36. наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівського. Київ : Видавн. дім Д. Бураго, 2011. С. 96–104.
25. Скляренко В. Г. Русь і варяги: Історико-етимологічне дослідження. Київ : Довіра, 2006. 119 с.
26. Тищенко К. М. Десять історичних свідків прадавності української мови. *Вісник НТШ*. 2023а. № 67. С. 64–76.
27. Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №. 4. С. 31–44.
28. Тищенко К. М. Прадавність української мови, віддзеркалена в мовах сусідів. 1. *Мовознавство*. 2023б. № 1. С. 14–28.
29. Тищенко К. М. Прадавність української мови, віддзеркалена в мовах сусідів. 2. *Мовознавство*. 2023с. № 2. С. 18–43.
30. Филип Я. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага : Издательство Чехословацкой Академии Наук, 1961. 215 с.

31. Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 2. С. 172–177.
32. Цветков С. Э. Начало русской истории. С древнейших времен до княжения Олега. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2012. 429 с. URL: https://www.phantastike.com/history/nachalo_russkoj_istorii_s_drevn_vremen/djvu/view/ (дата звернення: 08.04.2025).
33. Шевельов Ю. В. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. В. Вакуленка та ін. Харків : «Акта», 2002. 1054 с.
34. Шевельов Ю. В. Чому общерусский язык, а не виборуська мова? З пробл. східнослов. Глотогонії : Дві ст. про постановня укр. мови. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 1994. 33 с.
35. Шелухін С. П. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Руси з Франції. Прага : A Fišer, Strašnice, 1929. 134 с.
36. Щодра О. М. Слов'яни і Русь в ранньому середньовіччі: передумови і початки формування імперії русів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 481 с. URL: https://docs.google.com/file/d/1DqeDDBXI4ReqdNh5V3VFusi1CV1ovNCK/edit?usp=doclist_api&filetype=msword (дата звернення: 08.04.2025).
37. Юсова Н. М. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті — перша половина 1940-х рр.). Вінниця : «Консоль», 2005. 545 с.
38. Gaius Iulius Caesar. Commentarii de bello Gallico. Liber I: 45; Liber VII: 5, 7, 64, 75, 90. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Commentarii_de_bello_Gallico (дата звернення: 08.04.2025).
39. Gaius Plinius Secundus. Naturalis Historia. Liber III: 37; Liber IV: 109; Liber XIX: II: 8. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Naturalis_Historia (дата звернення: 08.04.2025).
40. Gregorius Turonensis. Historia Francorum. Liber X: 8. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Historiarum_Francorum_libri_X_-_Liber_X (дата звернення: 08.04.2025).
41. Marcus Annaeus Lucanus. Pharsalia. Liber I: 400. URL: <https://la.m.wikisource.org/wiki/Pharsalia/I> (дата звернення: 08.04.2025).
42. Smal-Stockyj, S., Gartner, T. Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache. Wien : Buchhandlung der Szewczenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, 1913. 550 s.

REFERENCES

1. Balushok, V. (2011). «Davnoruska narodnist»: Shcho naspravdi khovaietsia za terminom? [«Old Rus' Nationality»: What is Really Hidden Behind the Term?] *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Vyp. 20. 72–83. [in Ukrainian].
2. Braichevskiy, M. (1968). Pokhodzhennia Rusi [The Origin of Rus]. Kyiv: Naukova dumka, 228 s. [in Ukrainian].
3. Braichevskiy, M. (1957). Pro etnichnu prynalezhnist cherniakhivskoi kultury [On the Ethnic Affiliation of the Chernyakhiv Culture]. *Arkheolohiia*. Vyp. 10. S. 11–24. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Braichevskiy_Mykhailo/Pro_etnichnu_prynalezhnist_cherniakhivskoi_kultury.pdf?PHPSESSID=g26q2301ihv1ge6jfd03rh18o2 (accessed: 25.04.2024). [in Ukrainian].
4. Velychko, S. (1926). Skazanye o voine kozatskoi s poliakamy / Arkheohrafichna komisiiia UAN [The Tale of the Cossack War with the Poles. Archaeographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences]. Kyiv: Drukarnia UAN, T. 1. 312 s. [in Ukrainian].
5. Halenko, O. (2006). Rutenska marka za dzherelamy IX–XII st. [The Ruthenian Mark According to the Sources of the IX–XII Centuries]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 29. S. 6–16. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nziptend_2006_29_3. (accessed: 08.04.2025). [in Ukrainian].
6. Hrushevskiy, M. (1895). Vyimky z zherel do istorii Ukrainy-Rusi [Excerpts from the Sources on the History of Ukraine-Rus']. Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, 126 s. [in Ukrainian].
7. Deshko, P. (2024a). Henezys ta stanovlennia Rusi (VI–X st.): kvalifikatsiina robota na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «mahistr» / P. P. Deshko; MON Ukrainy; PVNZ «MEHU im. akad. S. Demianchuka»; F-t. heohrafii, ist. ta turyzmu; Kaf. ist., teorii derzh. i prava ta filosofii [Genesis and Formation of Rus' (6th–10th Centuries). Unpublished master's thesis. PVNZ «MEHU im. akad. S. Demianchuka»]. Rivne, 88 s. [in Ukrainian].
8. Deshko, P. (2024b). Keltka kontsepsiia pokhodzhennia Rusi v konteksti arkheolohii [Celtic Concept of the Origin of Rus' in the Context of Archaeology]. *Aktualni pytannia ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku nauky ta osvity v umovakh yevrointehratsii*: zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Rivne, 14 lystopada 2024 roku). Rivne, Ch I. S. 96–97. [in Ukrainian].
9. Deshko, P. (2024c). Pokhodzhennia Rusi v konteksti keltskoi teorii [The Origin of Rus' in the Context of the Celtic Theory]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*. T. 35 (74), № 3. S. 28–31. [in Ukrainian].
10. Deshko, P. (2020). Stanovlennia ukrainskoi movy X–XVII st. [Formation of the Ukrainian Language in the 10th–17th Centuries]. *Zbirnyk studentskykh naukovykh prats*. Rivne, 2020. № 2 (14). S. 170–177. [in Ukrainian].
11. Zalizniak, L. (1996). Davnoruska narodnist: imperskyi mif chy istorychna realnist [Ancient Rus' Nationality: Imperial Myth or Historical Reality]. *Pamiat stolit*. № 2. S. 2–14. [in Ukrainian].
12. Zalizniak, L. (2023). Kyievoruska versiiia ukrainohenezysu. Arhumenty «za» i «proty» [The Kyivan Rus' Version of the Ukrainian Genesis. Arguments «For» and «Against»]. *Ukrainoznavstvo*. № 1 (86). S. 93–107. [in Ukrainian].
13. Zalizniak, L. (1999). Pervisna istoriia Ukrainy [Prehistoric History of Ukraine]. Kyiv: Vyscha shkola, 263 s. [in Ukrainian].
14. Jordan (1960). O proyskhozhdenii y deianiyakh hetov. Getica [On the Origin and Deeds of the Goths. Getica] / per., komm. E. Ch. Skrzhymskoi. Moskva: Vostochnaia lyteratura, 436 s. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20181011172928/https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/iordan/02.php (accessed: 08.04.2025). [in Russian].

15. Idzo, V. (2015). *Keltska tsyvilizatsiia na terytorii Ukrainy* [Celtic Civilization on the Territory of Ukraine]. Lviv: «Lvivskiy Stavropihion», 358 s. [in Ukrainian].
16. Kazakevych, H. (2015). *Skhidni kelty: kultury, identychnosti, istoriohrafichni konstruksii* [Eastern Celts: Cultures, Identities, Historiographical Constructions]. Kyiv – Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 358 s. [in Ukrainian].
17. Myshanych, O. V. (Hol. red.). (1989). *Litopys ruskyi* [Chronicle of Rus'] (L. Ye. Makhnovets, Per.). Kyiv: Dnipro. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> (accessed: 15.04.25). [in Ukrainian].
18. Molchanova, A. (2008). *Baltyiskye slaviane y Severo-Zapadnaia Rus v rannem Srednevekovye* [Baltic Slavs and Northwestern Rus' in the Early Middle Ages]. Moskva, Retrieved from: <http://rodnovery.ucoz.lv/forum/16-42-1> (accessed: 08.04.2025). [in Russian].
19. Pivtorak, H. (2001). *Pokhodzhennia ukraintsiv, rosiian, bilorusiv ta yikhnikh mov: mify i pravda pro trokh brativ slovianskykh zi «spilnoi kolysky»* [The Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians, and Their Languages: Myths and Truth about the Three Slavic Brothers from the «Common Cradle»]. Kyiv: «Akademii», 152 s. [in Ukrainian].
20. Pivtorak, H. (1993). *Ukraintsi: zvidky my i nasha mova* [Ukrainians: Where We Are From and Our Language]. Kyiv: Naukova dumka, 200 c. [in Ukrainian].
21. Pivtorak, H. (1988). *Formuvannia i dialektna dyferentsiatsiia davnoruskoï movy* [Formation and Dialectal Differentiation of the Old Rus' Language]. Kyiv: Naukova dumka, 277 s. [in Ukrainian].
22. Pritsak, O. (1997). *Pokhodzhennia Rusi. Starodavni skandinavski dzherela* [The Origin of Rus'. Ancient Scandinavian Sources] v 2 t. / O. Y. Pritsak. Kyiv: Oberehy, T. 1. 1080 s. [in Ukrainian].
23. Ribakov B. hol. red. (1993). *Slavyane i ikh sosedi v kontse I tis. do n. e. – pervoi pol. I tis. n. e.* [Slavs and Their Neighbors in the Late 1st Millennium B.C. – Early 1st Millennium A.D.]. Moskva: Nauka, 327 c. [in Russian].
24. Skliarenko, V. (2011). *Pokhodzhennia etnonima «Rusyn»* [The Origin of the Ethnonym «Rusyns»]. *Zhyttia u slovi: Zbirnyk naukovykh prats na poshanu akad. V. M. Rusanivskoho*. Kyiv: Vydavn. dim D. Buraho, S. 96–104. [in Ukrainian].
25. Skliarenko, V. (2006). *Rus i variaty: Istoryko-etymolohichne doslidzhennia* [Rus' and the Varangians: A Historical-Etymological Study]. Kyiv: Dovira, 119 s. [in Ukrainian].
26. Tyshchenko, K. (2023a). *Desiat istorychnykh svdkiv pradavnosti ukraïnskoï movy* [Ten Historical Witnesses of the Antiquity of the Ukrainian Language]. *Visnyk NTSh*. № 67. S. 64–76. [in Ukrainian].
27. Tyshchenko, K. (2005). *Kontury leksyko-toponimichnoi stratyhrafii Ukrainy i etnogenezy ukraïntsiiv* [Contours of Lexico-Toponymic Stratigraphy of Ukraine and the Ethnogenesis of Ukrainians]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*. №. 4. S. 31–44. [in Ukrainian].
28. Tyshchenko, K. (2023b). *Pradavnist ukraïnskoï movy, viddzerkalena v movakh susidiv. 1* [Antiquity of the Ukrainian Language Reflected in the Languages of Neighbors. 1]. *Movoznavstvo*. № 1. S. 14–28. [in Ukrainian].
29. Tyshchenko, K. (2023c). *Pradavnist ukraïnskoï movy, viddzerkalena v movakh susidiv. 2* [Antiquity of the Ukrainian Language Reflected in the Languages of Neighbors. 2]. *Movoznavstvo*. № 2. S. 18–43. [in Ukrainian].
30. Fylyp Jan (1961). *Keltskaya tsivilizatsiya i yee nasledie* [Celtic Civilization and Its Heritage]. Praga: Izdatelstvo Chekhoslovatskoï Akademii Nauk, 215 s. [in Russian].
31. Khrystenok, V. (2009). *Kryterii periodyzatsii istorii ukraïnskoï literaturnoi movy* [Criteria for the Periodization of the History of the Ukrainian Literary Language]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Vyp. 2. S. 172–177. [in Ukrainian].
32. Tsvetkov, S. (2012). *Nachalo russkoï istorii. S drevneishikh vremen do knyazheniya Olega* [The Beginning of Russian History. From Ancient Times to the Reign of Oleg]. Moskva: ZAO Tsentrpolihraf, 429 s. Retrieved from: https://www.phantastike.com/history/nachalo_russkoj_istorii_s_drevn_vremen/djvu/view/ (accessed: 08.04.2025). [in Russian].
33. Shevelov, Yu. (2002). *Istorychna fonolohiia ukraïnskoï movy* [Historical Phonology of the Ukrainian Language] / per. z anhł. S. V. Vakulenko ta in. Kharkiv: «Akta», 1054 s. [in Ukrainian].
34. Shevelov, Yu. (1994). *Chomu obshcherusskyi yazyk, a ne vibchoruska mova? Z probl. skhidnoslov. hlotohonii: Dvi st. pro postannia ukr. Movy* [Why the Common Russian Language, and Not the Old Belarusian Language? Issues of East Slavic Glottogony: Two Centuries about the Origin of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyd. dim «KM Academia», 33 s. [in Ukrainian].
35. Shelukhin, S. (1929). *Zvidkilia pokhodyt Rus. Teoriia keltskoho pokhodzhennia Kyivskoi Rusi z Frantsii* [Where Did Rus' Come From? The Theory of the Celtic Origin of Kievan Rus' from France]. Praha: A Fišer, Strašnice, 134 s. [in Ukrainian].
36. Shchodra, O. (2021). *Sloviany i Rus v rannomu srednovichchi: peredumovy i pochatky formuvannia imperii rusiv* [Slavs and Rus' in the Early Middle Ages: Preconditions and Beginnings of the Formation of the Rus' Empire]. Lviv: LNU im. I. Franka, 481 s. Retrieved from: https://docs.google.com/file/d/1DqeDDBXI4ReqdNh5V3VFusi1CV1ovNCK/edit?usp=docslist_api&filetype=msword (accessed: 08.04.2025). [in Ukrainian].
37. Yusova, N. (2005). *Henezys kontseptsii davnoruskoï narodnosti v istorychnii nausti SRSR (1930-ti — persha polovyna 1940-kh rr.)* [Genesis of the Concept of the Ancient Rus' Ethnos in the Historical Science of the USSR (1930s – Early 1940s)]. Vinnytsia: «Konsol», 545 s. [in Ukrainian].
38. Gaius Iulius Caesar. (n.d.). *Commentarii de Bello Gallico. Liber I: 45; Liber VII: 5, 7, 64, 75, 90*. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Commentarii_de_bello_Gallico (accessed: 08.04.2025) [in Latin].
39. Gaius Plinius Secundus. (n.d.). *Naturalis Historia. Liber III: 37; Liber IV: 109; Liber XIX: II: 8*. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Naturalis_Historia (accessed: 08.04.2025) [in Latin].
40. Gregorius Turonensis. (n.d.). *Historia Francorum. Liber X: 8*. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Historiarum_Francorum_libri_X_-_Liber_X (accessed: 08.04.2025) [in Latin].
41. Marcus Annaeus Lucanus. (n.d.). *Pharsalia. Liber I: 400*. URL: <https://la.m.wikisource.org/wiki/Pharsalia/I> (accessed: 08.04.2025) [in Latin].
42. Smal-Stockyj, S., Gartner, T. (1913). *Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache*. Wien: Buchhandlung der Szewczenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, 550 s. [in German].